

ЄРМ. ЄЛИСЕЙ (ІЛЬКОВСЬКИЙ)

Анонімний василіянський біограф кінця XVII ст. говорить про його походження з Беларусі, зі Слоніміщини¹, що підтверджують і документи. У 1559 р. король Жигмунт Август видав шляхтичеві Андрієві Ільковському грамоту, якою слоніміські церкви звільнялись від певних податків². Наступного року згадується Андрій Ільковський, син Андрія, дворянин і ревізор державних маєтків у Великому князівстві Литовському³. Рід цей уживав герб «Абданк». Єлисей, вочевидь, народився десь на початку XVII ст. Мав рідного брата Стефана⁴. У XVII ст. відомі василіяни Варнава та Захарія Ільковські⁵. Продовж всього свого свідомого життя був тісно пов'язаний з різними, завжди провідними центрами церковно-співочого мистецтва Беларусі та України. Мусив вирізнятися талантом чи знаннями, бо в 1620-х рр. стає особою, приближеною до Митрополита Веляміна Рутського. Найдавніша згадка про нього у столиці Великого князівства Литовського походить з 1625 р.⁶ На початку XVII ст. Вільнюс – один з найактивніших осередків церковного співу Речі Посполитої. Саме василіяни стали ініціаторами як культивування найкращих зразків традиційного співу, так і введення новачій. Вже на другій конгрегації чину, яка відбулась в Лавришеві 30 червня 1621 р., було прийнято постанову «Музика вільнюська аби була збережена. Музику в Вільнюсі ще консервувати і затримати ... щоб через це ніяких перешкод чин не мав. Потрібно старатись, аби нами надані співакам правила якнайшвидше впроваджувались»⁷. З уніатськими колами пов'язане впровадження фігурального співу, тобто багатоголосся. Досить швидко його від них перейняли і вільнюські православні братчики. Так, служба, яку відправляв у них десь бл. 1615 р. М.Смотрицький, супроводжувалась «фігуральними співами на чотири хори»⁸. Уніатські діячі стали ініціаторами «поправи ірмолоїв як в тексті, як і в нотах, і на поправу вед (? – І.М.)»⁹. Влітку 1627 р. Єлисей (Ільковський) вже перебуває на Волині; в Дерманському монастирі, при ігуменові Мелетії (Смотрицькому). Останній, як зараз встановлено, був ще і композитором¹⁰, а обитель – філією Острозького культурно-ідеологічного центру, провідного музичного осередку України кінця XVI-XVII ст.¹¹ Через міжконфесійний конфлікт¹² ерм. Єлисей восени виїхав до столиці Волині – Луцька. При тутешній братській школі діяв відомий осередок хорового співу. Це, між іншим, засвідчує факт викрадення братського співака студентами місцевої єзуїтської академії. 8 жовтня 1627 р. єзуїти «ведаючи од давного часу в брацтве о спевачку Іваньку, который коштомъ, старанемъ и працею побожного брацтва Луцкого ку фале Божой а оздобе церковной цвичонній будучи, зъ иными юркгелтными церкви Божой къ спеваню служилъ. Которого не могучи през розные намовы и старанья свое ку себе од церкви Божое приспособити» наслали студентів аби «спевачька Іванька, дышкань-

цисты,... и другихъ при ним выборнейшихъ спевачковъ з монастыря, и з школы брацское...и дозорци албо учителя тое школы, отца Єлисея Илковского» захопити і привести до свого колегіуму. Однак ерм. Єлисея захопити їм не вдалось¹³. Ільковський повернувся в 1628 р. до Дермані, згодом переїхав до Києва, який саме в цей час стає важливим музичним осередком¹⁴. З 1635 р. він вже згадується як особливо протегована Митрополитом Петром Могилою особа. Стає «протопсалтом Лаври», тобто керівником хору головного монастиря України. Останній його київський документ – підпис під актом вибору 2 січня 1647 р. нового архимандрита лаври Йосифа (Тризни): «Іеромонах Іелисей Ілковський, старець соборний печерський»¹⁵. Надалі виїжджає до Менська, де при сприянні Антонія Селяви повертається в унію. Останні роки свого життя провів у Жировицькому монастирі, тогочасному релігійно-ідеологічному центрі Греко-Католицької Церкви Речі Посполитої. Тут витворився і відомий осередок традиційної музичної культури, який існував до кінця XVIII ст.¹⁶ В 1661 р. серед «старих заслужених монахів» фігурують «Єлисей Ільковський, регент музики, Віктор Чарнецький уставник (*композитор Чорнущин?* – І.М.), Іларіон Старжинський регент музики Жировицької»¹⁷. Тут таки в 1669 р. «найвідоміший композитор», як про нього говорили сучасники, і помер, попередньо записавши гроші на новіціат у Вільнюсі¹⁸. Автограф ерм. Єлисея (Ільковського) є на «Книзі о постничестві» Василя Великого (Остріг, 1594), що зберігається в Харківській науковій бібліотеці (№ 816 087).

¹ Pr. Helisaeus Ilkowski Slonimensis Districtus famosissimus Musices Compositor Regens Capellae apud Petrum Mohilam Pseudo Metropolitam Kioviensem Schismatis qua potentia qua pollebat, qua sapientia illo saeculo nobilem, cuius se obsequijs deditum temere sors gloriabatur consensu Metropolitanus legitimi Iosephi Rutski, Pastoris, verum schismatis falsis imbutus dogmatibus, animo et proposito omnino recesserat, ab Unione, Minsci interim delitescens in monasterio suorum, cum iter pararet assumendum Mohiloviam in Russiam Albam, ab Antonio Sielava Metropolitanus Minsci protunc subsistente praevia cura et diligentia ad meliorem revocatur frugem, cui iuramentum praestitit sese in Unione perseveraturum, Paterne exceptus Minsci residentiam fixit, dein expetita licentia vivendi ad aedes thaumaturgas Zyrovicijs loco applicuit ducentos ungaricos et vivendi statum modumque pietati, religiositati, et exemplari profectui vacando, Ultra anni curriculum valetudinarius decubuerat, ea patientia, ut ne quidem signum impatientiae demonstraret, Tandem facta pervia omni dispositione, anirnam caelo commendandam, corpus solo tumulandum commendavit, viam aeternitatis ingressus A° 1669.

(Життєписи василіян: Виймки з рукописного збірника митрополита Льва Кишки // Записки Чина святого Василя Великого. – Жовква, 1927. – Т.2. – Вип.3/4. – С.400)

² [Рункевич С.]. Описане документов Архива западно-русских униатских митрополитов. – С.-Петербург, 1896. – С.27

³ Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. – Warszawa, 1908 – Т.5. – С.255

⁴ У полемічних записках Митрополита Петра Могили принагідно, при згадці про смерть уніатського Холмсько-Белзького єпископа Атанасія Пакости, зазначено: «Повѣдаша нам изрядне же Стефан Иляковскій брат единоутробный Елисея монаха, протопсалта великия Лавры Печерския Киевска, бывший у окаянного сего отступника домовимъ отрочищем» (Архив Юго-Западной России. – Киев, 1887. – Ч.1. – Т.7. – С.116)

⁵ Життєписи василян. – Жовква, 1924. – Т.1. – Вип. 1. – С.112

⁶ Петро Могила, згадуючи у своїх антикатолицьких записках про чудо, яке нібито сталося під час похорону у Вільнюсі тамтешнього протопопа Михайла Котлубая, зазначив: «Сему же чудеси, в Вилне бывшему, самовидец бѣ Елисей Илковский, монах, тогда при отступниковѣ бывший, ныне же и великой Печерской Киевской Лавре протопсалт сущій» (АЮЗР. – Ч.1. – Т.7. – С.118)

⁷ Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. – Вильно, 1900. – Т.12. – С.21

⁸ Smotrzycki M. Exethesis. – Lwów, 1629. – С.67

⁹ Єрм. Мелетій (Смотрицький) вказував православним, що «dzis wołacie na porgrawe Jirmololjów tak w texcie, iak u w nosie, u na porgrawe Med. – Ibidem. – С.100

¹⁰ Цалай-Якименко О., Ясиновський Ю. Музичне мистецтво давнього Острога // Острозька давнина. – Львів, 1995. – Т.1. – С.78

¹¹ Там само. – С.74-89

¹² Єрм. Мелетій (Смотрицький) в липні 1627 р. таємно прийняв унію. В листі від 2 березня 1628 р. до Київського митрополита Веляміна Рутського він писав: «Недавно був у великій неласці, переслідуваннях від ченців мого Дерманського монастиря. Довідавшись, що я з Вашою Велебністю бачився в Дубні, вони мало не всі від мене відбігли і по всій Волині розславили. А розповіли про те служки Вашої Ве-

лебності моєму Єлисею Ілковському, а він – іншій братії. Але тому злові вдалось з Божою поміччю зарадити, і перекопати їх тому не вірити, подавши то як річ непевну. Монахи вже до мене з Луцька, їх там п'ятеро поїхало, повернулись і між ними і той Єлисей співак» (Коялович М. Литовская церковная уния. – С-Петербург, 1861. – Т.2. – С.367-368)

¹³ АЮЗР. – Киев, 1883. – Ч.1. – Т.6. – С.592-596

¹⁴ Це посередньо засвідчують згадки про уставників: У Лаврі – єрм. Антоній (1617 р. – Описание документов. – С.144, 163), єрм. Теодозій Оранський (1628, 1633 рр. – Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила. – Киев, 1883. – Т.1.–Приложения. – С.313, 553), єрм. Філарет Горбикевич (1632р. – Акты Южной и Западной России. – С.-Петербург, 1865. – Т.3. – С.80), Ілінарх (1640 р. Акты. – Т.3. – С.35); у Нікольському Пустинному єромонах Симеон (1633 р. – Голубев С. Киевский митрополит. – Т.1 – С.553) та диякон Стефан Тимонович (1639 р. – Там само. – 572); в Михайлівському Золотоверхому – Давид Андрійович (Чтения Исторического общества Нестора летописца. – Киев, 1903. – Кн. 17. – С.48); «митрополичий співак» Александр Синица (Исаевич Я. Новые м-лы об украинских и беларусских книгопечатниках I пол. XVII ст. // Книга. – Москва, 1977. – Сб. 34. – С.15)

¹⁵ АЮЗР. – Киев, 1861 – Ч.2. – Т.1. – С.340

¹⁶ В 1754 р. тут були Р. Onufrius Obrzadkiewicz Praef. Mus.; Р. Macarius Kokowski Statuarius (уставник – І.М.); Р. Joanicus Golembiowski Choralista; Р. Thaddeus Druzykowski Musicus. (Ваврик М., ЧСВВ. Нарис розвитку і становлення Василіанського Чина XVII-XVIII ст. // Записки ЧСВВ. – Рим, 1979. – Т.40. – С.103). Стільки ж причетних до музики осіб мав тоді лише уніатський монастир в українському Почаєві.

¹⁷ Археографический сборник. – С.65, 72, 74, 78.

¹⁸ Життєписи. – Жовква, 1926. – Т.2. – С.400; Археографический сборник. – С.99.

ЄРМ. ІЛЛЯ (КОЩАКОВСЬКИЙ)

Нововиявлені «галицькі» матеріали дозволяють в загальних рисах відтворити життєпис цього діяча¹. Родився він перед 1680 р., на Львівщині, десь поблизу Романівсько-Підгородиського монастиря². Мав молодшого брата Федора, в схимі Філарета. Про найближчу родину довідуємося з поминання у синодику Скита Манявського³: «Рок. ъахчз/з монастира/Межигорско-го/ Іліа Кощаконскій / Іером. Ілію⁴. Іером Філарета. Тимофея. Євдокію/ МР Іоана МР Феодосію Іер. Созонта Іерея Сумеона. Тимофія. МР Меланію». Натомість до пом'яника Підгородиської обителі десь в 20-х рр. XVIII ст., ймовірно, його далекий родич записав⁵: «Помани Г҃ди Дїша Рабовъ Своихъ / преставлшїхса Іермонаховъ/ Кощаконскїхъ/ Іермо^н Ілію Іермо^н Філарета/ Іереа Петра Іереа Грігорїа Петра Анаста^{сію}/ Алезандра Анну Даниїла Михаїла/ Іюана Кузму Петра Романа Іюана/ Васілісу Марію аНастасію Мл^{дцо}В/ Іюана Андреа Грігорїа Іякова Давїда/ Анастасію Марію Двцу женію». Перед 1697 р. постригся в мона-

хи у відомому Межигірському Преображенському монастирі біля Києва, де потім стає уставником (керівником хору). Постриженцем, а згодом і ігуменом цієї обителі був його брат Філарет⁶, випускник Києво-Могилянської академії. 9 травня 1715 р. вони – ченці відомого православного монастиря – дарують річний комплект друкованих Житій святих Димитрія Туптала до уніатського Підгородиського монастиря. Напис на збереженому, вереснево-грудневому томі⁷ такий: «ѿ – Року Бѣого Тысачного// ѿ – СеДмисотного ПатнаДцатого // ѿ – Мѣсаца Маа Деватого Дна // ѿ – Офѣровали Сїю// ѿ – Житїи Сѣихъ // і – Книгу содеРжащую в себѣ// аї – Три Мѣсаца// вї – Септеври Октоври Ноеври // гї – В Купѣ с прочїими Трема// дї – ТаковымиЖ Книгами// еї – ПрочїиХ Девати Мѣсаце// сї – Сѣихъ Житїа в Себѣ имѣющими// зї – два Рожонїи Братїа // йї – Ігумень Мѣн^стыра Межигорского Кїе^вского// ѿї – Іеромонахъ Филаретъ// к – и Старѣши